

GAZDASÁG & TÁRSADALOM

Journal of Economy & Society

A TARTALOMBÓL:

Czeglédy Tamás

Európa - A centrum - periféria kapcsolat kereskedelmi kérdései

Juhász Zita

Etikus befektetések, etikus bankok

Kiss János

Az innováció akadályozó tényezői Magyarországon

Egyed Krisztián

Versenyképességi modellek a turizmusban

Hegy-Kéri Ágnes

A barnamezők jelenlétének munkaerőpiaci hatása

2014/3

Gazdaság & Társadalom

Journal of Economy & Society

Megjelenik évente négy alkalommal

Főszerkesztő / Editor: Prof. Dr. Székely Csaba DSc

Főszerkesztő helyettes / Deputy Editor: Prof. Dr. Kulcsár László CSc

Szerkesztőbizottság / Associate Editors:

Dr. Székely Csaba DSc, Dr. Fábíán Attila PhD, Dr. Joób Márk PhD,
Dr. Kulcsár László Csc, Dr. Juhász Zita, PhD, Dr. Obádovics Csilla, PhD.

Szerkesztőségi titkár: Dr. Juhász Zita PhD

Nemzetközi tanácsadó testület / International Advisory Board:

Prof. David L. Brown PhD (Cornell University, USA), Dr. Csaba László DSc (Közép Európai Egyetem, Budapest), Dr. Rechnitzer János DSc (Széchenyi István Egyetem, Győr), Dr. Nigel Swain PhD (School of History, University of Liverpool, UK), Dr. Caleb Southworth PhD (Department of Sociology University of Oregon, USA), Dr. Szirmai Viktória DSc (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest), Dr. Irena Završ, Ph.D FH Burgerland, University of Applied Sciences.

Közlésre szánt kéziratok / Manuscripts: Kéziratokat kizárólag e-mailen fogadunk, nem őrünk meg, s nem küldünk vissza!
A kéziratok formai és szerkezeti követelményeit illetően lásd a folyóirat hátsó belső borítóját. / We accept APA style only.

A kéziratokat és a közléssel kapcsolatos kérdéseket a következő e-mail címre várjuk:
/ Send manuscripts and letters by e-mail only to: zjuhasz@ktk.nyme.hu
A közlésre elfogadott kéziratok összes szerzői és egyéb joga a kiadóra száll.
/ Acceptance of material for publication presumes transfer of all copyrights to the Publisher.

A kéziratokat két független anonim bíráló értékeli. / Articles are refereed by anonym reviewers before publication.

Ismertetésre szánt könyveket az alábbi címre várjuk / Send books for review to:

Prof. Kulcsár László
Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar
Sopron Erzsébet. u. 9. 9400 Hungary

Web oldal / web page: <http://gt.nyme.hu>

Előfizetés:

Intézményeknek: 2800 Ft./év
Egyéni előfizetés: 1700 Ft./év
Példányonkénti ár: 700 Ft./dupla szám: 1400 Ft.

ISSN 0865 7823

Copyright © 2014 Nyugat – magyarországi Egyetem Kiadó

Gazdaság & Társadalom

6. ÉVFOLYAM

2014.

3. SZÁM

TARTALOM

Table of Contents and Abstracts in English: See page 83

A folyóirat megjelenését a Pallas Athéné Domus Scientiae Alapítvány,
a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán megrendezett
„Makrogazdasági döntések – hálózati szinergiák” nemzetközi tudományos konferencia
támogatója finanszírozta.

TANULMÁNYOK

- Európa - A centrum - periféria kapcsolat kereskedelmi kérdései 3**
Czeglédy Tamás
- Etikus befektetések, etikus bankok 25**
Juhász Zita
- Versenyképességi modellek a turizmusban 40**
Egyed Krisztián
- Az innováció akadályozó tényezői Magyarországon 53**
Kiss János
- A barnamezők jelenlétének munkaerőpiaci hatása 60**
Hegyí-Kéri Ágnes

KÖNYVISMERTETÉS

- A globalizációs paradoxon 72**
[Dani Rodrik: A globalizáció paradoxona. Demokrácia és a világgazdaság jövője. Corvina Kiadó. Budapest. 2014. ISBN: 978 963 13 6181 0. Eredeti cím: The Globalization Paradox. Democracy and the Future of the World Economy]
Nagy Balázs
- A Bibliát, ha nem későn olvassuk, a Korán is érthetőbb lesz. 76**
[Varga Norbert - A Biblia és a Korán politika- és gazdaságképe. Excit Kiadó, MARCZI Közösségi tér Kolozsvár. 2013. ISBN 978 973 7803 02 3. Budapest 2014. március 13-án, a könyv bemutatóján elhangzott méltatás szövege.]
Duray Miklós

- Table of Contents/Abstracts 83**

a bankárok előálljanak valamilyen globálisan egyeztetett szabályozórendszerrel.” Egy megújult IMF-nek pedig szerepet kell kapnia abban, hogy az új pénzügyi világrend a minimális nemzetközi szabályozás és a korlátozott nemzetközi koordináció talajára épüljön.

Rodrik külön foglalkozik az utolsó 25 év globalizációs sikertörténetével, Kínával. Ugyanakkor elképzelhetőnek tartja, hogy 25 év múlva épp a globalizáció okozza az ország bukását. A könyv záró gondolata a következő: Kell találni egy másik narratívát a globalizációról, amelyhez nem kell egyetlen intézményrendszer vagy szuperhatalom sem. El kell fogadni, hogy a világ sokszínű, különböző nemzetek sokaságából áll, amelyek közti kapcsolatokat egyszerű, transzparens szabályok laza rendszerével kell irányítani. Mindez egy „egységes és fenntartható világgazdasághoz vezet, amelyben a demokráciák maguk döntenek a sorsukról”.

Rodrik könyvében részletesen bemutatja, hogy mik a világgazdaság aktuális kérdései, gondolataival, megoldási javaslataival igazolja, hogy ő egy vérbeli „róka”. A könyvet bátran ajánlom azok figyelmébe, akik szeretnék megismerni a világgazdaság jövőjével és a globalizációval kapcsolatos aggályokat és alternatívákat.

Irodalom

- Cameron, David R. (1978). *The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis*. American Political Science Review. vol. 72, no. 4. 1243-1261.
- IMF Press Release (1997, September 21). #97-44.
- Kose, M. Ayhan & Prasad, Eswar S. & Terrones, Marco E. (2005). *Growth and Volatility in an Era of Globalization*. IMF Staff Papers. vol. 52. Special Issue.

A Bibliát, ha nem későn olvassuk, a Korán is érthetőbb lesz

[Varga Norbert - A Biblia és a Korán politika- és gazdaságképe. Excit Kiadó, MARCZI Közösségi tér. Kolozsvár. 2013. ISBN 978 973 7803 02 3. Budapest 2014. március 13-án, a könyv bemutatóján elhangzott méltatás szövege.]

Duray Miklós közíró

Midőn olvasni kezdtem Varga Norbertnek „A Biblia és a Korán politika- és gazdaságképe” c. könyvét, eszembe jutottak a sivatagi atyák humoros történetei és bölcs mondásai, közülük is az, amelyik a nagy szegénységben élő öreg szerzetes szellemes élcelődését örökítette meg.

A szerzetes atya hosszú életének egyik történetzilánkja arról, a számára emlékezetes eseményről szól, amikor meglátogatta őt egy, a világban élő bölcs, aki

látván, hogy az öreg mily' szegénységben él, mert a Biblián kívül semmije sincs, megajándékozta őt egy bibliamagyarázattal. Amikor egy év múlva ismét hozzá látogatott, megkérdezte az öreget „Atya, segített-e a könyvem, hogy jobban megértsd a Bibliát?” Az öreg szerzetes meglepődve válaszolt. „Pontosan az ellenkezője történt. A Bibliához kellett nyúlnom, hogy megértsem a könyvedet.”

Az idézett, régen megesett történetnek azonban pontosan az ellentétjét éreztem, amikor Varga Norbertnek a doktori disszertációján alapuló nagylélegzetű tanulmányát lapozgattam. Nem a Bibliát vagy a Koránt kell újraolvasnom következtetéseihez megértéséhez, hanem megállapításaiból további értelmezésekre lehet jutni. Ez tehát, a sivatagi atyáéhoz képest, egy fordított történet.

Varga Norbert tanulmánya megírásának indokoltsága vitathatatlan, hiszen jelenleg a Földünk lakóinak fele három monoteista vallás – a zsidó, a keresztény és a muszlim egyházak – vonzáskörébe, illetve kultúrkörébe, valamint értékrendjének befolyása alá tartozik. A három egy-istenhívő vallás a Biblia ószövetségi részének elfogadása által közös szellemi gyökérről fakad. Közülük az utóbbi kettő térítő jellegű, tehát befogadó, míg a zsidó, az elmúlt több mint két évezredben kevésbé volt befogadó, ezért is maradt a legkisebb és a világot saját viszonylatában minősítő felekezet.

Az ókori felfogás szerint a zsidósághoz való tartozást az apai leszármazás jelentette, ami racionális népcsoport politikára utal – asszonyt rabolni lehet, apát aligha. Ugyanakkor az eredendő zsidó nép, különböző tragikus, népfogyatkozási, szolgasági és fogsági, megpróbáltatásai során kétfajta belátásra jutott. A kezdeti évszázadokban a befogadást fontosnak tartotta – be kell fogadni a hozzánk idomítható idegen népeket. Később a megkülönböztetésre és az elhatárolódásra helyezte a hangsúlyt. Ma, a rabbinikus hagyomány, a halacha okán, anyai ágon öröklődik a zsidó származás, ami inkább a kizáródást és egyben a bezárkózást eredményezi – Izrael állam törvényei is eszerint igazodnak.

Nyilván ezzel az egyensúlytalansági állapottal függ össze a felvilágosodás korától jelenvaló, a számbelileg legkisebb monoteista felekezet számára leginkább elfogadható liberális igény, hogy legyen elválasztva egymástól az egyház és az állam. Sajátos, hogy az 1947 óta az államok közötti jog alapján létező Izrael államban ez nem történt meg, a muszlim államoknak csak egy részében, azonban ott is erősödik a fundamentalizmus, míg a keresztény hagyományú államokban mindenütt végbement. Sőt van egy nagy állam, az Amerikai Egyesült Államok, ahol soha sem kapcsolódott össze az állam és az egyház, noha az államot európai keresztények hozták létre. Igaz, éppen akkor, amikor az európai kultúrkörben a 18. század vége felé nem csak az egyház és az állam különválasztása vált igénnyé, hanem Európából áramlott ki egy új pénzügyi—szellemi—hatalmi összefonódást

megalapozó szervezkedés, a szabadkőművesség, ami szabad térre lelt az önmagát kereső Új Világban.

A három monoteista világvallásnak az egy-gyökerűségét bizonyító, a mezopotámiai Ábrahám ősapára utaló eredete inkább legenda mintsem valóság, noha az egy-isten hívés és az Ószövetség elfogadása több mint tény. Ezeknek a vallásoknak a vonzaskörében kialakult kultúrák, értékrendek, eszmék, még ha egy televényen is indultak szaporodásnak mégis a napi valóság tükrében olyan távol állnak egymástól, mint élővilágunkban a majom az embertől, mert a hasonlóság inkább látszólagos a közös gyökerek ellenére: mindegyik más-más törzsfajlódási irány eredménye. A viselkedés és a magatartás, de még a hasonlítható hagyományok is a gyakorlat alapján sokszor ellentmondók. Akárcsak az egymással kapcsolatos tapasztalatok is.

Mindez nem azt jelenti, hogy nem kell keresni a közös gyökérről való szétzármasztást. Ez a természettudományos megközelítése a társadalmi és kulturális azonosságok és különbözőségek tanulmányozásának. Varga Norbertnek a monoteista vallások ősgyökereihez visszanyúló vizsgálódása a társadalom és a gazdaság szervezésével kapcsolatban arról szól: lássuk, milyen alapokról indult el a 20. és a 21. századi értékválság, hátha találunk az együtt létrehozott katyvasz eltávolítására közös megoldást.

Ha nem tudnám, hogy Varga Norbert teológiát, történelmet és politológiát tanult, akkor vakon mondhatnám, hogy természettudományi tanulmányokat folytatott, hiszen a térben és időben való tájékozódási készsége erre utal – hacsak nem tekintjük a teológiát minden tudományok atyjának, versengve azokkal, akik ugyanezt állítják a matematikáról.

Teljesen világos a szerzőnek az a megállapítása, hogy az idő múlása a cselekvés tereként érzékelhető. Ezért logikus és fontos annak a hangsúlyozása az Ószövetség időtéri függvényrendszerében, hogy a múlt a ma tükrében válik a holnap valóságává. Még ha ennek teleologikus felfogása a predestináltságra utal, ami ebben az esetben nem tétlenségre buzdít, hanem tevékenységre: tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy a jövőért a Feljebbvalóval kötött szerződésünk beteljesedhessen.

Ennek a vetületében kell értelmeznünk a szabadságot és a szabad akaratot is, ami különbözően jelenik meg a három egyistenhívő vallásban.

A zsidók szabad akaratát az Isten engedékenysége határolja be, mert Ő jeleníti meg az igazságot és a hatalmat, ami a Szerződés alapelveinek egyike. Az emberi cselekedet minősítése, akár bűnné nyilvánítása is ennek a függvénye – a Szerződés (magyarázott) szellemében és beteljesedése érdekében el lehet követni bármit, az nem bűn.

A muszlimok úgy vélik, csak a mindenható Isten birtokolja az örökkévalóság ismeretét, az embernek kell felismernie tetteinek felelősségét, de a Korán tanítása szerint senki sem hordozza mások tetteinek terhét, így akár az elkövető bűne is a bűnre vezetőt terhelheti. Ennek a vélelemnek akár felekezetek fölötti példamondata is lehetne „az ellenfél hibák elkövetésére kényszerít bennünket”.

A keresztények viszonyulnak a legbonyolultabban és leginkább körmönfontan a szabadsághoz és a szabad akarathoz. Ha minden az isteni akarat szerint történne, nem lenne bűn. Ezért az ember, szabad akaratából válik bűnössé. Emiatt van értelme a bűnbocsátnak és a megtérésnek, mert az ember esendő. Luther szerint azonban az embernek nincs szabad akarata, mert minden előre elrendelt – ebből akár az is következhet, hogy bűne sincs, az eredendően kívül, amit a keresztség lemos. Az unitárius tanítás ezzel ellentétes: az ember szabad akaratával egyenes arányban növekszik a felelőssége is. Az ember tehát azért rendelkezik szabad akarattal, hogy felelősen hozhasson döntéseket.

Ezek a különbségek a három monoteista vallás szellemi letéteményeiből egyértelműen kiolvashatók, amikre rávezet Varga Norbert munkája is, noha ezt a szentenciát nem mondja ki egyértelműen. Viszont fontos maga az érzékeltetés, a sorok közötti képzelt szövegek olvasása, mert így válik láthatóvá mindazon valós vagy kikövetkeztetett hagyomány, ami befolyásolja, sőt meghatározza mai értékrendünket, magatartásunkat.

A három monoteista vallás ősi, akár közösnek mondható gyökerei tanulmányozása szempontjából érzékletesen mutat rá Varga Norbert, hogy az első nagy törés az Ószövetségi történelem során a Babilóniai fogsággal következett be, ami nemcsak a zsidó nép magatartását befolyásolta, hanem megalapozta az idegengyűlöletként felfogható elhatárolódást is az idegen népektől. Ami végül is a felebaráti szeretetet ásta alá. Ami után több mint fél évezrednek kellett eltelnie, hogy ismét megjelenhessen a szeretet, mint érték és mérték – ez azonban már az Újszövetség hajnala.

A Jézusról szóló történetek egyike az eltévelyedett bárányról szól, amit a keresztények, azaz a Jézust követők mindnyájan jelképes üzenetnek tekintenek, noha lehet, hogy gyökere nagyon is anyagi jellegű és ószövetségi eredetű. Talán még Dávid Király idejéből származtatható, hiszen az akkori felfogás szerint, ahogy arra Varga Norbert is felhívja a figyelmet az Exegézis alapján, „a bajba jutott állat megmentése fontosabb legyen minden izraelita számára, mint az állat gazdájának ellenséges viselkedése”.

Az állat, a haszonállat nem csak gazdagságot jelentett, hanem életet is és nem csak akkor, hanem két ezer évvel később is. Nem véletlen, hogy a magyar nyelvben a marha nem csak lábajóságot jelentett, hanem vagyont is. Ez nem csupán

gazdaságszemléleti kérdés, hanem annak idején (és a mai gazdálkodó esetében is) az életben maradás egyik feltétele is volt. Nem véletlen, hogy a fáraónak az álmában megjelenő hét kövér és az őket felfaló hét sovány tehén jelképét hét bőséges esztendőre következő hét szűk esztendőként, József (Jákob fia) fejtette meg, akit a Korán is említ. A hét bő esztendőre elrendelt takarékosági program, már-már a tervezett gazdálkodást juttatja eszünkbe, de stratégiai gondolkodást mindenképpen, ami nem kizárt, hogy ugyancsak Józsefhez köthető.

Ha a mából tekintünk a múlt felé, sokszor úgy tűnik, hogy mást tartunk elhanyagolhatónak vagy fontosnak a múltban, mint azt, amit akkor fontosnak, elhanyagolhatónak vagy akár elintézt, esetleg meghaladott ügynek tekintettek.

Egyik ilyen esemény a Templom lerombolása, aminek a gazdasági élethez csupán annyi köze van, hogy pénzbe kerül az ujjá építése. Sajátos, hogy az Ószövetség Krisztus előtti időszakában ez egyszer megtörtént, a babilóniai fogság kezdetén. De midőn kiszabadultak a zsidók a (mai Irak területén lévő) fogságból, újjáépítették a templomot. Regenerálódott, de egyúttal összeczárta és bezártta vált a zsidó társadalom. A Szentély második lerombolása, Krisztus után 70-ben azonban sok évszázadra megpecsételte a zsidók sorsát. A második templomot a mai napig nem építették újra. A Krisztus előtt mintegy 130 évvel kezdődő szétszórás Bár Kochba király idején, akit Ákivá rabbi messiásnak kiáltott ki, több mint kétezer évre meghatározta a zsidóság életét. A zsidóság szempontjából ennek a szörnyűséges korszaknak az elejére tehető egy olyan esemény, aminek hatása meghatározó volt a világtörténelem szempontjából is.

Jézus, aki Betlehemben született, és amikor felnőttként először látogatott Jeruzsálembé, elment az akkor még álló (második) Templomba. A jeruzsálemi zsidók vallási és gazdasági vezetői kiegyensúlyozott viszonyban álltak a római helytartóval, amit mai nyelven úgy mondanánk, hogy alkuhelyzetben voltak elsősorban saját érdekeik védelme érdekében. Ezt a helyzetet újkori magyar viszonylatban 1920 óta ismerjük, amióta az elszakított magyar nemzetrészek politikusai tojástáncot járnak a cseh, szlovák, román, szerb stb. hatóság képviselői előtt, hogy egyszerre igyekezzenek közösségi, de főleg egyéni érdeket érvényesíteni.

De mit tesz „Isten”? Megérkezik Jeruzsálembé, saját születése után mintegy 30 évvel ez a Jézusnak nevezett zélóta és azonnal botrányba keveredik, ráadásul a Templomban. Erről, a kereszténység két ezeréves történelmének hajnalán lejátszódott eseményről akkor még nem gondolták, hogy világtörténelmi következménye lesz. Azt még kevésbé gondolták, hogy innentől számítható majd az Ószövetséget felváltó vagy leváltó Újszövetség. Az ádáz versenyfutás közöttük a mai napig tart.

Mi történt valójában. Sem több, sem kevesebb, mint hogy Jézusban felment a pompa annak láttán, hogy a legszentebb helyen, a Templomban pénzváltók,

állatkereskedők és mindenféle kufárok üzletelnek, akikről a zsidók ottani előljárói nyilván nagy hasznot kaszáltak, és ezt elnézte nekik Róma helytartója.

Jézusról a zsidó közösség előljárói már tudtak korábról is, hiszen az isteni törvény beteljesítőjeként jött Jeruzsálembe, ami valójában messiást jelentett. A helyi megtépzott zsidó közösség vezetőinek pont ilyen emberre nem volt szüksége, azért sem, mert a kb. 150 évvel korábban messiásnak kikiáltott királyuk csak szenvedést hozott a nyakukba. Az ilyen nyughatatlan ember zavarta a köreiket, ők már csak kereskedni akartak, kapcsolatokat építeni, pozíciókat teremteni, túlélni. Ismerős a helyzet, 1990 februárjában, a prágai parlamentben három magyar képviselő betervezte a komáromi Jókai Egyetem megalapítását kezdeményező törvénytervezetet. Akik ez ellen a legádázabb harcot folytatták, szintén magyarok voltak – ma még a nevüket is felsorolhatnánk, de minék. Húsz év múlva reméljük senki sem fog rájuk emlékezni. Pedig akkor ők voltak (lettek valami okán) a rendszerváltoztatók, akik a kommunista hatalom bukása után az új helyzetben hasonló pozícióba akartak jutni, mint a bukott rendszerben helyezkedő magyar kommunisták.

Az nyilvánvaló, hogy Jézus további sorsát a kufárok kiűzése a templomból alapvetően meghatározta. Meg kell tőle szabadulni a rómaiak segítségével – jutottak döntésre a helyi zsidók vezetői. Azt nem tudhatták, hogy ez a döntésük egy új világ megszületéséhez vezet majd.

A döntés ugyan megpecsételte Jézus sorsát, egyúttal az addigi életfelfogásokon választóvonalként átfutva, új értékrendet teremtett. A kufároknak a templomból való kiűzetése az igazi választóvonal az Ó-szövetség és az Új-szövetség kora, valamint a kirekesztő és a befogadó felfogás között is.

Itt kezdődik abbéli bizonytalanságunk, hogy a lokalitás és az univerzalitás ellentmondásban állnak-e vagy egymást kiegészítik. A kiűzetés az Isteni univerzalitást szolgálta-e, ugyanakkor sértette-e a lokalitás érdekét, vagy a kufárok kereskedői univerzalitását vonta-e kétségbe a lokalitás, a Szentély védelme? Noha számunkra nem kétséges, hogy a lokalitás (a helyi) és az univerzalitás (az egyetemes) csakúgy, mint az egyén (individuum) és a közösség (kollektíva) csak harmonikus egységben létezhetnek. Ebben a vonatkozásban nem árt arra is figyelni, hogy az univerzalitást ne cseréljük fel a globalitással. Az univerzalitás ugyanis a különböző egyedek vagy csoportok laza esetleg szorosabb egységét jelenti. A globalitás parttalan, amelynek keretnélküliségében a kozmopolita elemek tömege találkozik, vagy nem találkozik egymással.

Varga Norbert tanulmányának vége felé többek között arra figyelmeztet, hogy a társadalomszervezésben és a vezetésben, illetve a kiválasztásban vagy kiválasztódásban is egyre több bizonytalanság jelenik meg, mert eltűnőben van a kiszámíthatóságba vetett hit. Ez nyilvánvalóan és áttételesen is a szabad akarattal

(vagy annak rosszul értelmezett megjelenésével), de mint emberi tényezővel és ennek következtében társadalomalakító tényezővel függ össze.

Tanulmányának vonalvezetéséhez híven a szent könyvekben keresi a választ. Leszögezi, hogy a Biblia és a Korán emberképének ismerete nélkül nem adható válasz arra a kérdésre, hogy milyen a helyes vezetői magatartás. Az Ószövetség szerint az ember a független Isten képmása. A Korán viszont ezt elveti, helyette az embert Allah helyetteseként jeleníti meg. Mindkét szentkönyv Ádám révén nyilvánvalóvá teszi a bűnbeesést, amely állapotból inkább a Korán mutat kiutat, mert nem tekinti ezt az állapotot visszafordíthatatlannak. Viszont Pál apostol fogalmazza meg a rómaiakhoz írt levelében a kegyelem elnyerésének a lehetőségét, ami Jézus kereszthalála által adatik az ember számára. Varga Norbert a modern ember szempontjából is értelmezhetően írja le, hogy az áteredő bűn az embernek olyan életteret teremt, amelyben megnyilvánulhat az isteni értékrend elleni lázadás. Tulajdonképpen ebben a térben jelenik meg a szuverén ember, akinek az egyénisége már nem csupán a szent könyvek szerint értelmezhető, mert beleépülnek a hellenisztikus, az ó-görög és római szellemi és erkölcsi hagyományok is.

A tanulmányban tárgyalt szent könyvek mindegyike mind az államhatalom, mind a gazdasági hatalom forrásának Istent tartja. Varga Norbert Bubert idézi a *Próféták hite* c. könyve alapján, aki szerint a politika tulajdonképpen párbeszéd a politikus és az Isten között. A vezető soha sem élhet vissza hatalmával és az elit tagjainak a nép szolgájaként kell válnia. Mind az Újszövetség, mind a Korán azt a vélelmet közvetíti, hogy az üldöztetés akkor nyer értelmet, ha igaz cél érdekében történik, végkicsengéssel: a nép, a közösség szolgálatában.

Az Ószövetség az emberi együttélést, az eltérő közösségek együttélését a hűség szempontjából ítéli meg. Varga Norbert, Izajás Könyvére utalva írja: a politikusnak azonban távol kell tartania magát a szélsőséges eszméktől és a szélsőséges nemzeti kitérésektől.

Összegezve: Varga Norbert tanulmányának utolsó (IV.) fejezete tulajdonképpen egy politikai ars poetica akár önmagára vonatkoztatva, akár ajánlva kezdő és gyakorló politikusoknak. Viszont ismerve a történelmet akár a tárgyalt szent könyvekből, akár az egyéb történelemkönyvekből, vagy a jelenből is, eléggé egyértelmű kép tárulkozik elénk: kevés a példaérték, annál több az azt semmibe vevők serege.

Varga Norbert nagyszerű tanulmányáról végezetül elmondható: nagy kísérlet annak bemutatására, hogy az emberiség ismert történelme során mindig megvolt a törekvés az abszolútnak való megfelelésre, amely törekvés az egy istent hívó vallások esetében szerencsére pontosan dokumentálható. Nos, ha ezek a dokumentumok rendelkezésünkre állnak, akkor szinte érthetetlen, hogy mégsem okulunk belőlük. Mindig csak utólagosan állapítjuk meg, mennyire tértünk el a szent könyvekben fellelhető, Istennek tetsző magatartási normáktól.

Zárómondatként abbéli óhajomat fejezem ki, utalva a tanulmány egyik megállapítására, hogy a közéletben tevékenykedő ember legalább a közösségével folytasson párbeszédet, ha már az Istennel nem is sikerül kapcsolatot teremtenie.